

keresésével és megnyerésével biztosította. [...] Lelkesedéssel magyarázta a történelem eseményeit. Nagy öröme volt, ha valamelyik tanítványa az angolban szép eredményt ért el s egy-egy körünkbe vetődő angolt a maga nyelvén üdvözölt. Majdnem minden társadalmi mozgalomban részt vett. [...] Az ő korában nem volt még egy tanár, akít a városi közvélemény annyira ismert, nyilvántartott és becsült volna."

KOVÁCS JÁNOS

EGYEK VAGYUNK A HITBEN ÉS A SZERETETBEN

JELENTÉS AZ 1882. AUGUSZTUS 27-TŐL 1883.
MÁRCIUS 7-IG TARTÓ AMERIKAI ÚTJÁRÓL

Méltóságos és Főtisztelendő E.K. Tanács! Van szerencsém amerikai utazásomról s ottani működésemről hivatalos jelentésemet megtenni. Előre kijelentem, hogy kizáróan küldetésemre vonatkozó egyházi és vallásos színezetű dolgok elősorolására szorítkozom: mert különben nagyon hosszúra nyúlnék jelentésem. Ezúttal tehát egyszerűen és híven előadom, hogy: hol jártam, mit csináltam s minő anyagi és erkölcsi eredménye lett küldetésemnek. Szerzett tapasztalataimat időnként egyházi folyóiratunkban közzé fogom tenni. [...]

Augusztus 29-én reggel elindultam Bécsbe. Augusztus 30-án délben hagytam el Bécsset a Linz, Passau, Regensburg, Nürnberg, Köln, Lüttich, Genf, Ostende és Dover városokon át, sehol meg nem állva, 42 órai utazás után szept. 1-én reggel szerencsésen, de rendkívül kifáradva, megérkeztem Londonba. A kedves Hunter úrhoz szálltam. S aztán siettem az Unitárius Társulat titkári hivatalába, hol nagy örömmre megtudtam, hogy Liverpoolból nem szept. 2-án, hanem 6-án kell indulnom a hajóval. A gyors utazás annyira kimerített volt, hogy aligha folytathattam volna azonnal utamat. Chalmers barátomat előre fölkértem volt, hogy váltson jegyet számomra, ki aztán értesít egy levélben, melyet a titkári hivatalba küldött, hogy a jegyet megváltotta, azért a 60 frt. előleget letette, a hajó szept. 6-án indul s addig menjek hozzá Wakefieldbe pihenni.

A titkári hivatalban találkoztam Marshall Spears s Clayden szerkesztőkkel s jó ismerőseimmel. Az utóbbi 1880-ban mint az Angol Unitár. Társulat küldöttje jelen volt Saratogában a „Nemzeti Conferentián” — s így tőle sok értesülést nyertem.

Találkoztam továbbá a mi régi Dall barátunkkal, ki nagyon örvendett a képviseltetés eszméjének, s véletlenül éppen akkor jött oda Kidder Henrik is, az Amerikai Unitár. Társulat elnöke, ki örült, hogy már Londonban megismerkedhettünk, s felette sajnálta, hogy nem utazhatunk együtt, mivel ő 9-én volt indulandó.

Szeptember 2-án az amerikaiak által küldött útiköltséget átvéve s életemet a tengeri útra biztosítva, elindultam Wakefieldbe, mely mint-

egy 4 órányira van Londontól; ott szeptember 4-én vasárnap az un-
tár. atyafiaknak prédikáltam, s 5-én átmentem Liverpoolba, Chalmers
barátom vendégszerető házánál teljesen kipihentem az út fáradságait,
s így jó egészségben, habár nagy aggodalmak között szálltam szept.
6-án az Atlanti-óceánra, hogy a Cunard Line-on az „Allepo“-hajó Bos-
tonba szállítson. A távolság Liverpool és Boston között mintegy 3000
angol mérföld, s rendes körülmények között 9—10 napig tart az uta-
zás. A New Yorkból járó hajók sebesebben mennek; de azokra nem
lehetett jegyet kapni az idő rövidsége miatt; s csakis a Chalmers szíves-
ségének köszönhető, hogy ide is kapott arra az időre. Folytonosan
rossz és viharos időnk lévén, utunk 12 s fél napig tartott. Én 10 napig
annyit szenvedtem, hogy egy egész életre elég lenne. Az idő alatt sem
olvasni, sem írni nem tudtam. Az utolsó napokban belegségemet még
növelte az az aggodalom is, hogy talán el is késtem a gyűléstől, s így
hiába tettem meg a hosszú utat. Mint egy vigasztaló és bátorító angyal,
olyan volt nekem e kétségbeejtő helyzetemben dr. Peabody Endre ked-
ves hitrokonunk s a Harvard-egyetem jeles tanára. Eppen akkor tért
haza 2 évi távolléte után Európából. Vele s szeretetreméltó leányaival
már az első nap megismerkedve, úgy tekintettek, mint a család tagját,
s kimondhatatlan szívességgel voltak irányomban, melyért itt is ha-
lártalan tiszteletem s hálaérzelmeimet kívánom nyilvánítani. Dr. Pea-
body megismerttetett az amerikai szokásokkal, nevelésügyi viszonyok-
kal; másfelől nekem is kedvező alkalom nyílt ötlet a mi ügyeinkkel meg-
ismertetni s pártfogóul megnyerni. Buzgó apostola is lett a tudós és
nagy tekintélyű férfi ügyönknek; ő mindig azzal biztatott, mikor ag-
gódtam, hogy elkésem: „Ne búsuljon, mert három napja bizonyosan
iesz; s még jobb, ha nem érkezik meg az elsőre, mert akkor sok be-
széd van rendszeren, s nem engednek annyi időt, mint azután a szó-
lásra.“ Jóslata betelt, mert csak szept. 19-én reggel, éppen a Conferen-
tia kezdete napján érkeztünk meg a gyönyörű bostoni kikötőbe, s így
én az első napról elkéstem, de még javamra vált, mint alább kitűnik.

Jóllehet nagyon el voltam gyengülve, de amint a szárazföldet érin-
tettem, én is, mint Antaeus, visszanyertem erőmet; s ahogy a segédtit-
kár, Fox György meleg kézszorítással tudtomra adta, hogy reám vára-
kozott, s velem jó Saratogába: kiállott szenvedéseimet elfelejtettem.
Azonnal sürgönyözött a gyűlésre, hogy a magyar követ megérkezett,
s 11 órakor mi is útra keltünk, s este fél 9-kor szerencsésen megérkez-
tünk rendeltetési helyünkre. Régi barátaim s ismerőseim: dr. Hale,
Allen, Morison, Reed, Sontwick Anny s mások a legszívélyesebben fo-
gadtak. Ugy tetszett, mintha hazámba varázsolt volna vissza a ritka szí-
vesség. Altalában a Conferentia egész tartama alatt mindenki részéről
osztatlan vendégszeretetben s előzékenységben részesültem. A Confe-
rentia négy napig tartott (szept. 19—22.). Az Egyesült Államok külön-
böző részeiből s Canadából mintegy 2500—3000-en lehettek. Az elnök
Long János volt, a massachusettsi állam kormányzója. A gyűléseken nők
is számosan jelentek meg mindig, sőt nekik is van egy: „Kisegítő Confe-
rentia“-juk. Az Angol és Külföldi Unitárius Társulatok küldötteit, dr. Car-
penter és Happs urakat az első napon fogadták. Én is a programban ak-
kor voltam fölvéve, de aztán a második napra maradt. Szept. 20-án 11
órákor mutatott be az elnök meleg szavak kíséretében, s én az E.K.
Tanács üdvözlő iratát átadva, azt Allen Henrik tanár úr olvasta fel, mit

zajos tetszéssel fogadtak, s azután rólam szólva, nekem adta át helyét. Szűnni nem akaró taps volt, mikor az emelvényre álltam, s nagyon meghatott a hitrokoni szeretetnek a szép nyilvánulása. Mintegy háromnegyed óráig beszéltem. Beszédemből ide iktatok egy kis kivonatot:

„Hölgyeim és Uraim!

Leghőbb óhajtam az vala, hogy a maga idejében érkezsem meg az amerikai unitáriusok Jeruzsálemébe, Bostonba, s ottan a szentekhez csatlakozva, velük jöhessenek Saratogába, de ebben a természet elemei megakadályoztak. Gyakran mondtam az angol hajóskapitánynak: »Uram! az önök nemzeti himnusza így hangzik: Rule Britania! Britania rules the waves! (Britania uralkodjál! Britania uralkodik a habokon!) No, kedves Uram! most mutassa meg, hogy Britania csakugyan tud uralkodni a habokon s elvihet-e engem Bostonba vasárnap?« »Megpróbálok — felelé a nyájas kapitány —, hanem keddre odaviszem.« S amint kedden reggel a kikötőben tőle elbúcsúztam, így szólott hozzám mosolyogva: »Látja, Uram, hogy Britania mégis uralkodik a habokon?!«

Hölgyeim és Uraim! — folytatam — én nem találok szavakat ama boldogság kifejezésére, melyet e percben érzek, hogy Önök között lehetek. Legelsőbbben is fogadják legbensőbb köszönetem ama szívélyes meghívásért, hogy a magyar unitárius egyház képviselőt küldjön e fontos és érdekes Conferentiára. Azt a szívélyes fogadtatást, melyben engem részesítenek, nem a magam személyének tulajdonítom, hanem annak, hogy mint képviselője a legrégebb szervezettel bíró unitár. egyháznak az egész világon, úgy jelenek meg Önök előtt; s csak mintegy szózat a keresztény világ keleti részéből, igényelhetem az Önök jóindulatát. Az Önök egyháza s a miénk sok hosszúsági fok, nagy terjedelmű szárazföld és tenger által van elválasztva: de a mappára tekintve örömmel vettem észre, hogy Új-Anglia és Erdély nagyon hasonlítanak egymáshoz szélességben (ugyanazon szélességi fok alatt vannak), s ha szabad képes kifejezést használnom: a szélesség (széleselvűség) nagyon fontos dolog vallási tekintetben. Európában azt tartják, hogy Önök különös előszeretettel és tisztelettel viseltetnek a régi dolgok iránt, s talán szíveikben rokonszenves húrt érintek, amikor emlékezetükbe hozom, hogy nálunk az unitárius egyház már akkor élvezte aranykorát, amikor azokat a fákat, melyekből a »Mayflower« (hajó neve, melyben a puritánok Amerikába mentek) épült, a favágó fejszéje még le sem ejtette volt. Sőt még ennél is messzebbre mehetünk vissza. Azok a kis gyermekek, kik falvainkban Amerikának Columbus által történt felfedezéséről hallottak, addig élhettek, hogy a híres reformátor, Dávid Ferenc által a Kolozsvár piacán egy nagy köröl tartott unitárius prédikációt is hallgatták.

Azóta az unitarizmus csillaga, valamint a hatalomé, nyugat felé vette útját. S nyugat mostan a lelkesedés és eszmék gazdag kincseit küldi vissza, hogy a régi országokat új életre serkente. Az Önök szentjei és prófétái: a mi közös birtokunk. Közelebről amint Longfellow, Emerson, Bellows és Dewey haláláról a szomorú hírek hozzánk érkeztek, úgy éreztük, hogy az elhunyt jelesek mindegyike nemcsak a nyugati földrészhez, hanem széles e világhoz tartozott. Ez és más tekintetekben is mi sokkal többet veszünk önöktől, mint amennyit viszonzásul adhatunk. Hanem ha hálával lehet viszonzni: azt adhatunk bőségesen. [...]

Amint a mai jeles felolvasásból meggyőződtem — folytatom —, az Önök céljok és missiójuk ugyanaz, ami a miénk, s ha Önök, mint hatalmasabb s gazdagabb testület a testvéri szeretet jobbát nyújtják nekünk, akkor az unitarizmus csillaga, mely a sok megpróbáltatások miatt fényéből sokat vesztett, újból ragyogni fog keleten, mint a XVI. évszázadban [...]”

Szept. 23-án dr. Hale a következő határozati javaslatot terjesztette elő a magyar unitáriusok Consistoriumához, s Morison Robert lelkes beszéddel ajánlotta, ami egyhangúlag elfogadtatott:

„A magyar unitáriusok Consistoriuma követének gyűlésünkön való megjelenése egyenes és szerves összeköttetésbe hoz minket vallásközösségünk mátyr-korával. A kereszténység történelmében nincs romantikusabb, meghatóbb jelenség, mint az unitárius hit atyáinak Lengyelországban és Erdélyben feltűnt küzdelme és megpróbáltatása, s nincs tiszteletreméltóbb tanítás, mint amelyet ők adtak a kereszténységnek a szabadság szent törvényéhez való loyális ragaszkodásukban, kiket a hatalom semmi kísértésekkel sem bírt eltéríteni a világosság útjáról. Századokkal ezelőtt hegységeik szép völgyeiben kifejtették a keresztény szabadság nagy problémáit, munkálkodásuk ismeretlen volt Angliában és Amerikában a mi atyáink előtt, akik más téren azon problémák megfejtésén munkálkodtak, hogy a kereszténység munkálkodhassék a maga feladatára. [...] Három századdal egyházunk megalakulása után az unitáriusok kicserélhetik könyveiket, nézeteiket, egymást üdvözölhetik. Ebből látszik, hogy az igazság, ha igazságot szeretők keresik, mindenütt ugyanazon hangokat adja, nyilatkozzék akár a magyarok szép nyelvén, akár Martineau klasszikus bölcselmében, akár Uj-Anglia egyszerű dialektusában a Mississippi partjain.

Tudom a Te dolgaidat, a Te szolgálatodat, hitedet, tűrésedet és cselekedeteidet, az utolsókat is, melyek többek az elsőknél, szerencsét kívánunk a Consistoriumnak a kolozsvári unitárius iskola előmeneteléhez és fejlesztéséhez. Az amerikai unitárius egyházközösségnek szent öröme lesz, ha az előmenetelre és fejlesztésre bármi úton közreműködhatna és ezen főiskolával összefűzheti a Channing, Priestley és Richmond szeretett neveket. A magyar unitárius egyház múltjáért köszönetünket, haladásáért a jövőben reményteljes könyörgésünket nyújtjuk bizonyítékul.”

Az elnök felhívására újból beszéltem, elmondva a gyűlés alatt szerzett tapasztalataimat és észrevételeimet. Jó hangulatot keltett az a megjegyzésem, hogy a miénk az anyaegyház, s az angol és amerikai egyházak csak leányegyházak. Mi elismerjük, hogy felülmúlták a gyermekek a szülőket, de azért példabeszéd szerint nem „vágjuk el a nyakukat”, sőt lelkünkben örvendünk úgy anyagi, mint szellemi gyarapodásukon. Mi csak gyermeki szeretetet várunk tőlük. Ha kérdik odahaza, hogy milyenek találtam a Nemzeti Conferentiát, azt fogom mondani — így szótam —, amit Kineas mondott volt a rómaiakról hazatértekor, hogy „Róma egy templom s a tanács benne az Istenek gyülekezete”, azaz „Saratoga egy templom s az unitáriusok Conferentiája benne Istennek gyülekezete”. Ezután újból megköszönvén szívességüket, búcsút vettem. Valójában reám a kitűnő felolvasások, jeles beszédek, a gyűlés méltóságteljes menete, egymás véleményének tisztelete, a finom módor az elnök részéről épp úgy, mint a tagok részéről: annyira hatott,

hogy méltán tehettem fentebbi megjegyzésemet. A titkári jelentésekre, egyházi beszédekre s felolvasásokra ezúttal nem reflektálok. A legutolsó napon társas estély volt, hol négerek énekeltek gyönyörű szépen.

Saratogában, mely nevezetes fürdőhely, nincsen unitárius ecclesia. A nemzeti Conferentiát azért tartják itt, mert annyi nagy hotel sehol sincsen a világon, mint Saratogában. Az idény végén olcsóbban meg lehet kapni s nagy előnye, hogy az unitáriusok mind együtt lehetnek, mint egy nagy család, 1000 s 2000 mérföldnyi távoból jönnek el.

Szept. 23-án Morison Róbert kedves barátommal, ki 1873-ban hazánkat is meglátogatta, s együtt Erdélyt beutaztuk volt, Peterboróba mentem vendégszerető házához. Milyen a sors, ki hitte volna, hogy én valaha viszonzom látogatását. Peterborónak 2240 lakosa van, s falunak nevezik, de a városnak is beillenek. Van egy főiskolája, nyilvános könyvtára, mely a legrégebb az egész világon, továbbá 4 protestáns temploma. Szeptember 24-én az unitárius templomban prédikáltam, s a vasárnapi iskolában is beszéltem. A „Peterboro Transcript” lap szept. 28-i számában is le volt írva, hogy én ki vagyok, miféle küldetésben jöttem, hogy Morison is járt Erdélyben s szerencsésjőkre ő ajánlt be, továbbá, hogy mint prédikáltam s hogy a vasárnapi iskolában beszédem végeztével felkérésökre a Miatyánkot magyarul elmondottam. Tudósítását így végzi be: „Kovács tanár kitűnő folyékonyssággal beszél angolul, s a legnagyobb figyelemmel hallgatta mindenki. Jelenléte olyan volt népünk előtt, mint egy kijelentés, s csaknem szokatlan egy oly művelt férfit látni egy olyan országból, melyet mi megszoktunk félműveltnek tartani.” A reám vonatkozó komplimentet megköszöntem a szerkesztőnek, de nem azt, amit hazánkról írt. E megjegyzés, valamint sok más, valójában tudós embernek a ferde nézete indított engem arra, hogy hazánkat ahol s amennyiben csak lehet, ismertessem.

Morison barátomnál s apjánál, dr. Morison Jánosnál egypár kedves napot töltöttem, s csak itt állottam helyre s nyertem vissza egészségemet. Itt készítgettük a tervet a Channing és Richmond tanári tanszékek állandósítása iránt (a Priestley-tanszék egészen elejtetett, mert az ő neve nem népszerű, s aztán azt gondoltuk, az előbbi kettő is elég nagy vívmány lenne), hogy mi módon lehetne valósítani. Morison Róbert és apja voltak 1874-ben legbuzgóbb apostolai ügyünknek, s ami begyűlt a Channing- és Priestley-tanszékre, az mind az ők és Fretwell fáradságának köszönhető.

Aug. 27-én azzal búcsúztam el kedves embereimtől, hogy Bostonban újra találkozni fogunk. Este 8 órakor megérkeztem Cambridge-be. Az indóháznál Allen tanár úr várt reám, s ez időtől fogva állandó tartózkodási helyem e kedves és előzékeny család körében volt egészen 1883. január 2-ig, kivéve, amikor nem utaztam. Allen úr, valamint nemeslelkű s finom műveltségű felesége és leánya versenyeztek az előzékenységben és vendégszeretetben. Mily végtelen sokat tettek ők vizszonzásul ama csekély szívességért, amiben én részesítettem Allen urat 1881-ben rövid ittléte alatt.

Okt. 2-án a „First Parish Church”-ben Cambridge-ban —, hol Tiszt. Hall úr a pap — prédikáltam nagy közönség előtt, s az egyetemi tanárok is majd mind ott voltak. E beszédemnek eredménye 160 dollár a Channing tanári székre, jóllehet okt. 2-án beszéltem, de a gyűjtés csak áprilisban történt. A vasárnapi iskolában szintén beszédet tartottam.

Egyházi beszédem alkalmoszerű volt s általános érdekű, s igen jó hatást tett. Hanem Hall tiszt. úr ez alkalommal mégis egy igen jó tervet ajánlott, ti., hogy ne tartsak prédikációt, hanem adjam elő az unitarizmus történetét, jelen állapotát stb., mert ez az, amire szükségük van, s ezt a szószékből legjobban tehetem. Hasznos tanácsát követtem, s igen jól sikerült.

Okt. 3-án a cambridge-i unitárius papnevelő intézet ünnepélyes megnyitására hívtak meg, hol a dékán örömét fejezte ki jelenlétem telt, én pedig az unitárius tanári kar üdvözlését s rokonszenvét lejeztem ki. Ugyanezen a napon estére az „Examiner Club”-ba voltam hivatalos, melynek tagjai egyházi és világi tudós férfiak. Minden hónapban egyszer van ülése, hol tudományos felolvasásokat tartanak. [...]

Okt. 8-ig az egyetemet s nevelőintézeteket látogattam meg. Az egyetem rektora, kit Presidentnek neveznek, Elliot, unitárius. Okt. 8-án de. Bostonnak egyik külvárosában, Cambridgepoolban prédikáltam. Este 1/2 7 órakor a „Suffolk Conferentia” tartotta köri közgyűlését a dr. Hale templomában. A bostoni unitárius egyházközsegek mind e körbe tartoznak, s a cél az volt, hogy e gyűlésen egyháztörténelmünket s iskolánk ügyét ismertessem. A gyűlést dr. Hale úr imával nyitotta meg, s azután engem mutatott be. Mintegy háromnegyed óráig beszéltem. Utánam Savage lelkész s végre Hale úr a kolozsvári unit. ecclesia által ajándékozott úrvacsorai tányérral kezében. Dr. Hale úr a gyűjtést nem tartotta meg a Channing-alapra, de 3—400 dollart biztosított. A bostoni lapok másnap mind közölték beszédemet s a gyűlés folyamatát.

Okt. 9-én délután az Amerikai Unit. Társulat igazgató-választmányának havi ülésére hívtak meg Kidder elnök úr. Az elnök szívélyes üdvözlése után felolvastam az E.K. Tanács által küldött üdvözlő iratot, mit tetszésnyilvánítással fogadtak, s elhatároztattak, hogy választ küldjenek, mégpedig nem úgy, mint eddig, csak a titkár aláírásával, hanem hogy az elnök is írja alá. Én előszóval is köszönetet mondtam az útiköltség felajánlásáért, erkölcsi és anyagi támogatásért, melyet a Társulat eleitől fogva irányunkban tanúsított. Köszönetet mondtam a budapesti papság fenntartására nyújtott segélyért. Megjegyzem, hogy az igazgató tanácsnak két nő tagja is van: Wellsné asszony és Channing Elisabeth.

Okt. 11-én az „Unitárius Kör” gyűlésére hívtak meg Kidder úr, s úgy nyilatkozott, hogy ha az unitárius felekezetben lappangó erő kifejlődne s alkalmazhatnák, nagy haladást lehetne felmutatni, s a világnak is javára válhatnák. Még beszéltek Savage és mások. Közbe-közbe szép kvartettek voltak. E gyűlésen a világiak rokonszenvét megnyertem egyházunk iránt.

Egy ily „Unitárius Kör” alapítása a világiak részéről, melynek központja Kolozsvár lenne, sok jót eredményezne nálunk is.

Okt. 13-án a „Plymouth and Bay Conferentiara” voltam hivatalos. Az ecclesiák fel vannak osztva 18 conferentiára, vagyis egyházkorre. Egy évben rendszeren 3 gyűlést tartanak. A conferentiának van egy világi elnöke, egy titkára, ki rendszeren pap és egy pénztárnoka. A hivatalnokokat csak egy évre választják. Megjegyzem, hogy a conferentiák egymástól teljesen függetlenek, és sem a Nemzeti Conferentiának, sem pedig az Amerikai Unitárius Társulatnak számadással nem tartoznak. Törvények nem szabályozzák. Önként, szabad akaratból egyesültek,

s mégis mindent a legnagyobb odaadással és áldozatkészséggel teljesítenek. A gyűlés költségeit az az ecclesia hordozza, ahol tartják. Ez alkalommal North-Easton kis mezővárosban volt, mely egy órányira van Bostontól. A gyűlés programját előre kinyomatják s az illetőknek elküldik. A gyűlést istentisztelettel kezdték, volt több felolvasás, és azok felett vitatkoztak. Tiikár, pénztárnok s a Nemzeti Conferentiára küldött képviselők jelentései. Az Amerikai Unitárius Társulat titkára az ilyen conferentiákon mindig megjelenik, s felhívja adakozásra a Társulat részére. Így gyűjtik be a Társulat kiadásai befizetésére szükséges összeget. Minthogy én mindegyik ecclesiába nem mehettem el, az óhajlás az volt, hogy a conferentiákon, hacsak lehet, jelenjek meg, azokon ismertessem egyháztörténelmünket és viszonyunkat. A gyűlés 10 órakor kezdődött, 1 órakor következett a társas ebéd a templommal összeköttetésben levő nagy teremben. Mind nők szolgáltak fel. Valami kedvesebb látvány nem lehet, mint egy ily társas összejövetel s egy ilyen ebéd. Mintha a jelenlevők mind egy családnak lettek volna gyermekei!

Pohárköszöntésről szó sem volt, mert nem volt szeszes ital és nincs is szokásban. Ebéd után újra folytatódott a gyűlés 5 óráig. A közlekedés könnyű lévén Amerikában, mindenütt nagy számmal jelentek meg. Egy igen érdekes felolvasást tartott Savage úr a „Racionalizmus“-ról, mely élénk vitát idézett elő. Nekem pedig igen kedvező alkalmat adott felemlíteni, hogy Dávid Ferenc ezelőtt 300 évvel ugyanazon állásponton állott, ezért az elvekért szenvedett mártírhalált, miket most Savage úr hirdet. Beszédem végén mindenütt elmondtam a Miatyánkot magyarul. A legnagyobb áhitattal hallgatták. Reynolds Grindall titkár az amerikai unitáriusok missziójáról s teendőjéről beszélt, felhíván áldozatkésztségre elveink terjesztése érdekében. Az ilyen gyűlések által amerikai hitrokonaink rendkívülileg hatnak a vallásos életre. [...]

North-Eastonban Ames Oakes hitrokonunk vendége voltam, ki még a Nemzeti Conferentián meghívott volt, hogy látogassam meg. Az Ames úr elődje 1818-ban még a hátán vitte be a vaslapátokat Bostonba, s most gyárából a világ minden részébe szállítják. Ames úr nagy vagyonnal bír, s mégis mily munkás nevével s gyermekével együtt, s amelletl mily egyszerűek! [...]

Minthogy felkértek, hogy a gyűlés után is még maradjak ott s prédikáljak a következő vasárnap, szívesen beleegyeztem, okt. 15-én prédikáltam, s a vasárnapi iskolában is beszéltem. E működésem eredménye az lett, hogy Ames Oakes adott 100 dollárt. Ames Fridrich 300-at, özv. Ames Olivérné 300-at s leánya, Helén 300-at, összesen 1000 dollárt a Channing-alapra. Ames Helén, akinek csak most jutott volt nagy vagyona rendelkezésére, még a Nemzeti Conferentián nagy érdeklődést mutatott iskoláink iránt, az volt a szándéka, hogy egy tanári állomást alapítson Ames név alatt. Ittlétemkor abban állapotunk volt meg, hogy nyugati utazásomból visszatérve újból meglátogatom, s akkor szándékát valósítja. Fájdalom, e nemes céljában december 15-én történt hirtelen halála meggátolta, de még van remény, hogy édesanyja leánya óhajlását teljesíti s leánya nevére Ames Helén alapítványt tesz, amikor a vagyon elosztódik. Testvérei mind gazdagok, s azoknak nincs szükségük reá.

Okt. 16-án újból visszatértem Cambridge-be, melynek 63 000 lakosa van. Bostontól csak a Charles folyó választja el, így Allen tanár

úr házatól egy fél óra alatt átmehettem Bostonba a Társulat helyisé-
gébe.

Még a Nemzeti Conferentia alkalmával megbeszélgettük dr. Mo-
rison, dr. Hale s Allen tanár urakkal, hogy mi módon lehetne legalább
a Richmond tanári tanszékre a meglevő 3000 dollár alapot kigyűjteni.
Mivel engem a Conferentián számos ecclesiába meghívtak előadásokat
tartani, említeit barátaim azt ajánlották, hogy az alkalmat fel kell hasz-
nálni a Richmond-alap kigyűjtésére. Én erre azt feleltem, kész örömmel
leszek a segédeszköz, bármit megteszek, ha egy bizottság alakul s
annak ajánlata nyomán történik, annyival is inkább, mivel az E.K. Ta-
nács utasításul adta, hogy csakis az Ők indítványukra lépjek fel vala-
mely célra segílyt kérní. A nevezett bizottság megalakulását elhatá-
rozták. Én pedig addig Richmond Karolin szíves meghívása folytán okt.
18-án Providence-ba mentem, mely csak 1 és fél óranyira van Boston-
tól. A Naragenset-öböl mellett regényes fekvésű Providence — a Mas-
sachusetti államból vallási meggyőződése miatt elüldözött Williams
Roger alapította 1636-ban, s hálából Providence-nak, Isteni gondvise-
lés városának nevezte. Lakóinak száma 112 000. Mily boldognak érez-
tem magam, midőn Richmond Anna hajlékába beléptem! Itt vagyok
tehát, így kiálték fel, ama nemeslelkű asszony szobájában, akinek jó-
lékonysága és áldozatkészsége nem ismer geográfiai vonalakat, sem
fajkülönbséget! Richmond Annának hat élő gyermeke maradt. A leg-
kisebb leány, Karolin nényével, özv. Personsnéval az ősi házban lakik.
Másnap, okt. 19-én meglátogattam a család többi tagjait is, kik nagyon
szívélyesen fogadtak. Richmond Walter, a legidősebb fiú meghívott
délután hat órára ebédre. Richmond Walter egyike a legneveltebb em-
bereknek, modern, megnyerő s szerény, mint egy gyermek. Gazdag
könyvtára a legválogatottabb művekből áll. Ebéd alatt s annak folyama
alatt is hazánkról, az unitáriusokról s különösen iskoláinkról kérdezős-
ködött. Ebéd végeztével 6 gyermeke közül a legidősebbik, kinek nagy
hajlandósága van a nyelvészetre, a magyar nyelv sajátságairól kér-
dezősködött, kért, hogy írnam le neki a Miatyánkot s az ABC-t. Én szí-
vesen megtettem, sőt a kiejtésére is megtanítottam néhány perc alatt.
Míg ezek történtek, Richmond úr szobájába ment, visszatérésekor fia
előálloit magyar nyelvtudományával. Ekkor engem felszólított, hogy
követném egypár percre. Mikor szobájában voltunk s helyet mutatott
számomra, így szólott: Mennyi kellene még az édesanyám által 1875-
ben tett alapítványához, hogy állandósítva legyen? Biz ahhoz még sok
kellene, hogy 10 000 dollárra felmenjen, mint tervezve van. Megérke-
zésem óta eddigi tudomásom szerint szept. 26-án Lowell kisasszony
adott 100 dollárt, okt. 2-án egy névtelen 90 dollárt. Wigglesworth asz-
szony 50 dollárt, Richmond Karolin, az ön testvére 300 dollárt, névte-
lenek 400 dollárt. Megérkezésemkor, amint a segéditkár mondá, 3000
dollár volt. Különben, ha 8 vagy 9000 dollár gyűlne is ki, az is elég
lenne egy tanári fizetésre. Ekkor tárcájából kivesz egy utalványt s ne-
kem átadva, így szól: Íme 5000 dollár, ez úgy hiszem elég lesz az édes-
anyám által tett alapítvány állandósítására. Én annyira meg voltam
hatva és elámulva, hogy alig tudtam szóhoz jutni! Zavaromból Karolin
testvére mentett ki bejövetelevel, kérdezve, hogy magok mit csinálnak
itt ketten.

Ekkor mutattam az utalványt, ő testvére nyakába borulva es megcsókolva így szólt: Te kedves anyáknak méltó fia vagy. E megindító jelenet örökre feledhetetlen lesz életemben. Hogy a család tagjai szép összeggel járulnak az alaphoz, azt gondoltam, de ennyit hogyan is merészeltem volna remélni. [...]

Másnap Richmond Karolin 128 és Personsné a maga s két gyermeke nevében 100 dollárt adtak. Én azonnal sürgönyöztem Allen tanár úrnak a sikerről s kértem, hogy a Richmond Anna tanári szék helyett a Channinget tegyék be a szándékolt felhívásra. A kapott összegekkel is még 784 dollár hiányzott 10 000-ig, de én úgy is az öröm miatt nem tudtam hova lenni. Mikor másodszor mentem Providenceba, — mert ez alkalommal Richmond Walter így szólott Karolin testvéréhez: Vajon mit gondolsz, nem jobb lenne-e ha Kovács tanár úr egy kerek összeget vinne magával, ámbár azt mondta, az is elég. Ti. 10 000 dollárt s a 784 dollárból Richmond Walter adott 534-et és Richmond Karolin 250-et. Igaz, a fentebbiek szerint általam begyűlt a Richmond Anna alapra összesen 7000 dollár, vagyis 1 dollárt a mi pénzünk szerint 2 frt. 50 krajcárba számítva, 18 500 frt. Egyszermind azt is kieszközöltem, hogy az összeget Kolozsvárt kezelhessük, s tényleg már a 10 000 dollár vagy 25 641 frt. birtokunkban is van.

A „Christian Register” c. hetilapban a nemeslelkű családnak nagybecsű adományát azonnal megköszöntem addig is, amíg az E.K. Tanács a maga részéről kifejezheti köszönetét.

Okt. 20-án a „Brown University”-t látogattam meg, s Brancroft angol irodalmi óráján a magyar irodalomról előadást tartottam. Meglátogattam a Richmond Anna sírját is.

Okt. 21-én azzal az ígérettel búcsúztam el a kedves Richmond családtól, hogy még egyszer meg fogom látogatni. Providence-ból két óra hosszát tartó gyönyörű tengeri út után értem a newporti kikötőbe, hol Wendte Károly lelkész várakozott reám. Newport tengeri fürdőváros, de reám nézve az birt legnagyobbn vonzerővel, hogy Channingnek, az emberiség egyik legnagyobb profétájának születéshelye. Okt. 12-én délelőtt a Channing-émléktemplomban beszéltem. E templomot a nagy ember százados évfordulójára építették vörös márványból, 1880-ban. Ha a Nemzeti Conferentia gyűlésén vagy a dr. Hale templomában életem legszebb kiváltságának tartottam beszélni, minőnek tartsam azt, midőn a Channing-émléktemplomban beszélhettem. Megvallom, ama váltakozó érzelmekről, melyek egész valómat e szószéken átjárták, számot adni nem tudok. Nekem igen kedvező alkalom nyílt a hallgatóságra hatni. Wendte Károly úr is a legrokonszenvesebben beszélt a magyar unitáriusokról, úgy, hogy ez az egyike volt a legemlékezetesebb istentiszteleteknek. Wendte úr azt az óhaját fejezte ki, hogy méltóan járuljanak a Channing nevének hazánkban leendő megőrkítéséhez, s éppen ezért ez alkalommal adakozásra nem is hívja fel. A nők bizottságot alapítottak, hogy tombolajáték által gyűjtsenek a Channing-alapra. Wendte úr 300 dollárt biztosít e célra. A vasárnapi iskolában is beszéltem délután, meglepetve olvastam később a „Christian Register” febr. 1-én megjelent számából Wendle úr e tudósítását: „Kovács tanár úr ittlétekor a vasárnapi iskolában felemlítvén, hogy mily kevés költséggel tanulnak a szegény sorsú gyermekek iskoláikban, elhatározták, hogy megtakarított pénzükből egy szegény tanuló számára 10 dollárt

(25 frt.) gyűjtenek. Tanítójukat felkérték pénztárnoknak. A nevezett összegnek már felénél több begyűlt. Íme egy szép módja a külföldi missziónak az unitáriusok részére."

Másnap meglátogattam Channing születése házát, mely jelenleg árva gyermekek számára van berendezve. Megjártuk azokat a helyeket, melyek Channing nevével kapcsolatban vannak. Ugyan e napon Franch gazdag unitárius nagy ebédet adott, hol sok kitűnő tudós volt jelen. Spencer Herbert is.

Wendte Károly egyike a legkitűnőbb unit. papoknak, s Newportban szép tere van az unitárius elvek terjesztésére, mert különösen nyáron sok vendég van. Newportból visszatérve, megint Cambridge-be, okt. 25-én a Norfolk Conferentia gyűlésén beszéltem Miltonban, ahol Morison az egyik pap. Mivel ez éppen olyan, mint a fentebb leírt helyi conferentia, a gyűlés menetét nem írom. A Társulat titkára ezen is jelen volt. Ez alkalommal Walcutt asszony Bostonból 100 dollárt adott a Channing-alapra. Okt. 28-án Nordboróban beszéltem, ahol az Allen úr apja papszkodott nagyon sokáig, s különösen az ő rokonai szíves meghívására mentem oda. Aztán Westboróban egy gyermekjavítóintézetet megnéztem.

Novemberre a fent említett bizottság dr. Morison János elnöklete alatt megalakult, mely meleg hangon beszélt iskoláink ügyéről s a magyar unitáriusokról. S engemet mint az ügynek képviselőjét ajánl a hitrokonoknak. Örömet fejezi ki a bizottság, hogy a Richmond tanári szék már állandósítva, s így a hitrokonok figyelmébe a Channing tanári alapot ajánlja, amely 1878-ban megszűnt volt. E felhívást kinyomatta a bizottság, s a Társulat titkára azokba az ecclesiákba, hova menendő voltam, megküldötte. Útiterveimet megállapítva kitűnt, hogy én csak januáriusra kerülhetek vissza Bostonba.

Az unitarizmus zöme Új-Angliában van. Központja Boston, hol 31 templomban hirdetik az unitárius elveket. Nyugaton most kezd nagyba terjedni az unitarizmus. Éppen ezért azt kívánták, hogy a nyugati ecclesiákat okvetlenül látogassam meg, mert azokra jó hatással lesz, ha megismerkednek három százados múltunkkal s látják, hogy az unitarizmus nem új mozgalom.

Eszerint november 3-án elindultam, mégpedig Canadába, Montreal városába, melynek 140 000 lakosa van. A Szent Lőrinc folyón 9149 láb hosszú híd van, melyet a világ nyolcadik csodájának neveznek. Montrealban nagyon sok a katolikus. Az unitáriusoknak egy szép templomuk van, lelkészük Barnes Vilmos jeles szónok és író. Melson János úrnál voltam szállva. Nov. 5-én délelőtt beszéltem, s másnap a lapok közölték az unitarizmus történelmét Erdélyben stb. A Cleyal College igazgatója, ki nem unitárius, estélyt adott. Dr. Hunt hitrokonunknál is, ki európai híres geológus, többször voltam. A montreali látogatásom 200 dollárt eredményezett a Channing-alapra, melyet még onnan beküldöttem Burrage pénztárnokhoz Bostonba.

Nov. 8-án elindultam Buffalo városába, mely az Ontario tó mellett van. Útközben Tarentóban meglátogattam az unit. papot s egyes hitrokonunkat. Ekkor néztem meg a Niagara vízesést is, mely a világ legszebb látványa. Buffalóban nov. 11-én beszéltem gyönyörű templomukban. Ezelőtt egy évvel építette az ecclesia, 50 000 dollárba került. A lelkész Cutter György kitűnő szónok, s nagyon népszerű ember. Egy pár

év alatt hatalmas ecclesiát teremtett. A Channing-alapra 135 dollár gyűlt be.

Buffalóból Ann-Arbor városába mentem. Út közben meglátogattam Detroit városát, az ottani unitár. ecclesiát. Ide is egy új templomot terveznek. Az ecclesia egyik tagja 10 000 dollárt adott, s így hamar felépíthetik. Ann-Arbor a michigani államban van, s különösen egyeteméről nevezetes. Ezért is állottam meg egyfelől, másfelől pedig, hogy megismerkedjem az unit. atyafiakkal is. Az egyetemi tanárok nagyobb része unitárius. Az unit. ecclesia egészen új, templomot is most építettek a Társulat segítségével. Még nem is volt felszerelve, hanem azért összegyűltünk, s én beszédet intéztem hozzájuk, melyre Sunderland tudós lelkész meghatottan válaszolt, s üdvözetet küldet magyar hitronainak általam.

Ann-Arborból utamat folytattam kitűzött helyemre, Chicagóba, hova nov. 18-án érkeztem meg, s ott időztem nov. 25-ig. Most már olyan messze voltam Bostontól, mint ide London. Chicago nyugatnak fővárosa, több mint 500 000 lakossal. A Michigan tó mellett, mely olyan, mint a tenger. Ezelőtt 40 évvel csak 12 ház volt Chicagóban. azonkívül 1871-ben kétharmada leégett. Ennél bámulatosabb város aligha van a világon, 22 vonat megy be a városba. Az unitáriusoknak négy ecclesiáiok van, továbbá itt van a Channing-kör helvisége, melyben unit. műveket tartanak, s olyan missziót gyakorol, mint a bostoni Társulat. Itt lakik a nyugati Conferentiák titkára is, Jones úr, ki egy lelkes apostola az unitárizmusnak, melynek szép jövője van nyugaton. Nov. 19-én este a négy ecclesiából mind összejöttek a „Messia” templomba, ahol előadást tartottam. Sem ebben, sem pedig az Unity-ecclesiában nem volt pap, így Jones titkár rendezte. A Channing-alapra az ecclesiák támogatásukat megígérték. Az unit. nőegylet pedig, ahol szintén beszéltem, Wilkinsonné elnöklete alatt egy bizottságot alapított, melynek célja lesz a Channing-alapra gyűjtést eszközölni. Voltam az unit. kör gyűlésén, és előadást tartottam a Filozófiai Körben.

Nov. 21-én Madison városában rándultam, mely egy napi távolságra van Chicagótól, hogy az ottani Wisconsin-eqvetemet meglátogassam. Az unit. templomban is beszéltem. Az egyetemi tanároknak majdnem fele unitárius. Itt tanár Allen Henrik úrnak a testvére, Allen Vilmos. Visszatérve Chicagóba, elindultam St. Louis-ba, mely a Mississippi folyó mellett van, s ez a legtávolabbi város, melyben nyugaton voltam. Nov. 26-án beszéltem a gyönyörű új templomban, mely 120 000 dollárba került. Az unitáriusok itt nagy befolyással bírnak. A Washington-eqvetemet itt alapították, melynek rektora a tudós Eliot. Itteni látogatásom eredménye a Channing-alapra 150 dollár. St. Louis egy akkora város, mint Chicago. Van egy tudós magyar rabbi is itt, Somesheim, ki öt dollárt adott a Channing-alapra.

St. Louis-ból Cincinnati-ba mentem, hol a Nemzeti Conferentia titkára, Thayer György a lelkész. Dec. 3-án itt beszéltem, s a Channing alapra 200 dollárt ígértek.

Cincinnati-ból megint északra vettem utamat. Dec. 10-én Clevelandban, az Erie tó mellett levő gazdag kereskedővárosban beszéltem, melynek eredménye 75 dollár lett. Garfieldnek, az Egyesült Államok elnökének özvegye szintén jelen volt a templomban. Látogatást is tettem nála. Clevelandban sok magyar van, s meglepetésben részesültem, mi-

kor a beszéd végeztével magyarul szóltak hozzám. Itt lakik az unitáriusoknak egy nagy pártfogója, Wade úr, ki 350 000 dollárt ajánlott fel egy ottan felállítandó unit. papnevelő intézetre.

Clevelandből Meadville-be mentem, hol az unitáriusok papnevelő intézetében előadásokat tartottam, valamint a templomban is. Ez egyike volt az amerikai utazásom legkedvesebb emlékének. E működésemről a Keresztény Magvető 1883. évi január—februári füzetében az igazgató által a kolozsvári unitárius tanárokhöz intézett üdvözlő iratában van leírva, azért nem reflektálok rá.

Dec. 15-én Washingtonba, az Egyesült Államok fővárosába mentem, s egy hétig a Dallné asszony vendége voltam, kinek férje minket is két ízben meglátogatott. Shippen lelkész úrnak egy sürgöny következtében Bostonba kellvén mennie, az egész istentiszteletet én vezettem dec. 17-én. A gyönyörű új templomban, melyet ezelőtt három évvel építettek, nagy hallgatóság volt. A kongresszus tagjai közül is sokan ott voltak. Shippen úr a Channing-alapra 200 dollárt biztosított. Washingtonban voltam az elnöknel, a kultuszminiszternél, a Smithsonian intézet tanárainál.

Dec. 24-én Baltimore-ban beszéltem, e templom arról nevezetes, hogy Channing 1819-ben itt tartotta volt nevezetes papszentelési beszédét, mely a híres unit. mozgalmat elindította. A Channing-alapra 100 dollár gyűlt be. Még december 24-én délután elindultam Philadelphiába, s este ottan beszéltem az Ames úr templomában. Ennek eredménye 100 dollár.

Philadelphiából New Yorkba mentem, hol az év utolsó s első napját töltöttem, s intézkedést tettem, hogy mikor tartsak előadásokat.

Január 1-én újra visszakerültem hosszú vándorlásomból Cambridge-be, s Wellsné asszony szíves meghívása folytán szállásomat Cambridge-ből áttettem Bostonba. Ez időtől fogva január 26. mindennap anynyira el voltam foglalva nyilvános gyűlésekben, magános estélyeken, hogy alig-alig győztem.

Január 7-én délelőtt Lowell városában kétszer beszéltem, s ugyanazon a napon este Lawrence-ben szintén. Az elsőben 200, a másodikban 100 dollárt ígértek.

Január 14-én Salem városában voltam, hol, ámbár csak 20 000 lakossal bír, régi unitárius templom van. Délelőtt a North-Society templomban prédikáltam, honnan 250 dollár gyűlt be. Salemből még First-Society [egyházközség] adott 100 dollárt, a más kettő ígért szintén 100-at.

Január 15-re igazgatótanács-ülésre voltam hivatalos, ezúttal utoljára. Ez alkalommal újból megköszöntem a testvéries rokonszenvet egyházunk iránt s irányomban tanúsított vendégszeretetet. Felkértem a Channing tanári alap gondozására a Richmond-alap helyett. Az elnök szíves Istenhozzádot mondott, s felkért, hogy élőszóval is biztosítsam az E.K. Tanácsot állandó rokonszenvükről.

Január 21-én délelőtt Sommerville-ben beszéltem, honnan 20 dollár gyűlt be. Délután 4 órakor a Rufus Ellis templomában Bostonban, melynek eredménye 228 dollár. Este pedig az egyetemen tartottam előadást. Bostonból, az Arlington ecclesiából szintén bejött 300 dollár.

Január 25-én kellemes meglepetésben részesültem. Ugyanis a Boston környéki unitárius ecclesiák egy búcsúestélyt rendeztek tisztele-

temre, mely alkalommal egy díszokmányt adtak át, melyen elismerésüket nyilvánítják szolgálatomért, egyszersmind üdvözlétüket küldik a magyar unitáriusoknak. Ugyanez alkalommal 500 dollár jutalmat adtak családom s könyvtáram számára.

Jan. 26-án dr. Clarke adott búcsúebédet, melyen sok pap vett részt. Ugyanazon nap este búcsút vettem Bostontól, s Providence-ben egy néhány napot töltve s kétszer előadást tartva, New Yorkba mentem, s itt voltam febr. 14-ig. New Yorkban a Collyer-templomában beszéltem febr. 4-én, melynek eredménye lett 100 dollár. Febr. 10-én pedig Broklynban, hol 300 dollárt adtak a Channing-alapra. S ezzel miszsióm be volt fejezve. A Channing-alapra adakoztak még: Stermone asszony Medfortból 50 dollárt, egy névtelen Bostonból 50 dollárt, egy másik névtelen 6 dollárt. Eszerint 1883. április 31. a pénztárnok jelentése szerint befolyt tényleg a fentebbiek kimutatása alapján 3574 dollár az ecclesiákból, melyeket fennebb elősoroltam, biztosítva 1350 dollár, vagyis összesen 4924 dollár, a mi pénzünk szerint 12 000 forint. Ha ide számítjuk a Richmond-alapra bejött 18 500 frt., anyagi eredménye utazásomnak 30 000 s néhány száz forint.

Kilátásba van helyezve még Chicagóból, a Savage úr templomából, Justisné asszony a Channing-alapra leánya részéről, a Brown Adél részéről Providence-ből. Továbbá a Kidder Henrik, a Társulat elnöke s Channing tanári alap bizottságának tagja szintén ígérte, hogy hozzá fog járulni, de most írt 5000 dollárt a tervezett új unitárius épületre. Nekem erős reményem van, hogy egy év leforgása alatt megtehetem végjelentésemet a Channing tanári állomás sikeréről.

Az Unitarian Rewiews — unitárius szemle — folyóirat 1883. febr. füzet 164—165. lapokon a *Magyar unitáriusok* című cikkben Barber Henrik szerkesztő ezeket írja:

„Kovács János tanár amerikai missiója, jelenléte és szava Conferentiáinkon és számos ecclesiánkban új érdekeltséget keltett közöttünk a magyar unitáriusok irányába, és nagymértékben erősítette a hitrokonsági szeretet érzelmét az unitárius hitet vallók eme legtávolabbi és legrégebbi felekezete iránt.

A magyar unitárius egyházak történelmében, amint azt Kovács tanár népünkkel keleten és nyugaton megismertette, sok hősie, rokonszenves, sőt tragikus részlet van, de különösen megjegyzésre méltó reánk nézve az, hogy ámbár oly messze és nagyon sokáig elszigetelve voltak az angol és amerikai unitáriusoktól, mégis e távoli testvéreink hasonlítanak hozzánk nemcsak hitben, hanem egyéb tulajdonságaikra nézve is. Mi bennök feltaláljuk ugyanazon irányokat és jellemvonásokat, melyek nálunk az unitárius mozgalmat létrehozták, feltaláljuk a polgári és vallási szabadság iránti lelkesedést s az erényes családi életet.“

Febr. 14-én elindultam New Yorkból, s 23-án szerencsésen megérkeztem Liverpoolba s onnan Londonba, itt a Társulat titkára meghívott a londoni papok gyűlésére, ahol üdvözlő iratot állítottak ki, hogy hozzam el az E. K. Tanács számára, mit is ide mellékelni van szerencsém.

A londoni papok gyűlésén, mely 1883. febr. 26-án a dr. Williams-könyvtár helyiségében tartatott, Marshall Tamás elnök által indítványoztatott s dr. Drummond tanár által ajánlott következő határozati javaslat fogadtatott el egyhangúlag:

„Hogy e gyűlés szívből üdvözli Kovács tanárt a jelen alkalommal, s midőn gratulál neki amaz üdvös munka sikeréért, melyet az Egyesült Államok szabadelvű egyházaiban végrehajtott, egyszersmind felkéri, hogy hazaérkezésekor fejezze ki hitrokonainknak a legmelegebb érdeklődést, mellyel a gyűlés a magyar unitárius egyház iránt viseltetik s azt a hő óhajást, hogy ily szívélyes látogatások által időről időre szilárduljanak a ragaszkodásnak ama kötelékei, melyek az ők s a mi szabadelvű egyházainkat összefűzik.

Marshall L. Tamás elnök.
Jerson Henrik titkár.”

Londonból egyenest Dover—Calais, Köln s Bécsen át jöttem. [...] Márc. 7-én pedig félévi távollét után újból visszaérkeztem Kolozsvárra.

Íme vázlatos jelentésem, Mélt. és Főt. E.K. Tanács! Céлом az volt, hogy a Nemzeti Conferentia és az Unit. Társulat szervezetét, működését, amerikai unitárius papság munkásságát, társadalmi állását külön írjam le a Keresztény Magvetőben. [...]

Én minden emberi erőt megtettem, hogy az E. K. Tanács bizalmának megfeleljek. Vallásközönségünknek némi hasznot tegyek úgy anyagi, mint erkölcsi tekintetben. Én leszámítva a lelki aggodalmakat, miket családomért kiállottam, valóban boldog voltam amerikai hitrokonaink között, s szerencsés halandónak tartottam magam, hogy ez utat minden veszély nélkül megjárhattam. Ezt pedig, hogy megtehettem, az E. K. Tanács bennem helyezett bizalmának köszönhetem, hogy engem ama nagy és művelt nemzet fiaihoz képviselőül elküldött. Fogadja tisztelem és hálás elismerésem kifejezését, hogy bizalmával megajándékozott.

Teljes tisztelettel lévén a Mélt. és Főtiszt. E. K. Tanácsnak alázas szolgája:

Kolozsvár, 1883. augusztus 20-án.

Kovács János s.k.

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

KOVÁCS ISTVAN

VISSZA NEM TÉRŐ ALKALMAK

Ef 5, 15—17

Közhelyként hangzik, de — legalábbis a mi emberi életviszonyaink, lehetőségeink között — igaz: az idő érték. Annyira, hogy az üzleties-anyagiás gondolkodású angol, ha idejét haszontalanul rabolod, minden szegyenérzet nélkül figyelmeztet: „Time is money” — Az idő pénz.

Talán e meggondolás és a sok mellébeszéléstől való félelem honosította meg azt a figyelemreméltóan jó szokást, hogy egyes konferenciákon — tekintettel a sok résztvevőre — minden tudósnak csak öt percet bocsátanak rendelkezésére, hogy mondanivalóját előadja, véleményét kifejtse.

Öt perc alatt csak nagyon keveset lehet elmondani, de öt perc alatt annál többet lehet cselekedni: lángba lehet borítani egy várost; akkora léket lehet ütni egy hajón, hogy az elsüllyed; emberek ezreinek életét lehet kioltani; elveszíthetjük szeretteinket, gyökeresen megváltozhat életünk folyása; megtérhetünk, újjászülehetünk; öt perc alatt elveszítetjük hitünket, életünk értelmét...

Istenem, ha végiggondoljuk, mennyi mindent lehet is e kis idő alatt tenni, cselekedni vagy átélni! S ha jól meggondoljuk: életünk ilyen kis, néhány — mondjuk öt — perces idők sorozatából áll! Ezeket keresztül az isteni gondviselés alkalmakat adott nekünk. Ezekből az alkalmakból áll össze az emberi élet lehetősége.

Pál apostol szerint gazdálkodhatunk ezen alkalmakkal. Felhasználhatjuk őket, vagy sem, mint bölcsek, vagy mint balgák. Figyelmeztet: gondosan vigyázzunk arra, hogy mi módon élünk; értsük meg Isten akaratát, és ne balgák, esztelenek, hanem bölcsek legyünk az adott alkalmakkal való gazdálkodás rendjén!

Miért?

Mert az idő, a felkínált lehetőség és alkalom gyorsan, szinte észrevétlenül elmúlik, kisiklik kezeink közül. Vele az élet is. Mégpedig visszahozhatatlanul. „Mily rövid az élet! Mint hulló csillag futása” — írja Arany János. Pál apostol így érzékelteti ezt: „A napok gonoszak.”

Épp ezért: „Áron is megvegyétek az alkalmat.” Ma ezt így mondanánk: vegyük, vásároljuk, ragadjuk meg az alkalmakat! Magunkat nem kímélve, erőfeszítések, áldozatok árán is.

A kérdés ez: hogyan vegyük meg az alkalmakat, és hogyan használjuk fel őket?

Természetesen mindenkinek a maga sajátos életkörülményei, lehetőségei között kell tudnia „megvenni az alkalmakat”; felismerve, hogy